

Jak vytváříme chaos z původně strukturované reality aneb O CESTĚ DO IMPLIKÁTNÍHO ŘÁDU

I. Úvod.

„... Pouze zvířata žijí zcela v přítomnosti. Ale člověk – nabídnu vám jednu definici – je živočich, který vypráví příběhy. Ať jde kamkoli, chce za sebou zanechat ne nepřehlednou brázdou, ne prázdný prostor, ale bezpečné bóje a směrníky příběhů. Neustále si je musí vymýšlet.“

Graham Swift, Země vod

Mysl je klidná jako voda v jezeře a myšlenky po ní běží jako vlny po hladině.

Ivana Stupková

Jsem psychologem, pohybujícím se v oblasti mezilidských vztahů a v tomto kraji pátrám po souvislostech mezi „světy“, přirozenosti životní cesty člověka, po jeho místě v přírodě a v kosmu. V následujícím textu se nepokouším říci nic nového, objevného ani „nově interpretovat daná fakta“. Pouze, tak jako to děláme v psychoterapii, zviditelnit, podtrhnout či osvětlit souvislosti méně patrné, lehce přehlédnutelné. V tomto případě popsat, jak se odvíjel **proces vznikání tohoto referátu** (nebo spíše tohoto příběhu) a ukázat, jak může být nebezpečné létat nad propastmi.

Úplně na začátku, jak už to bývá, bylo slovo, konkrétně překlad jedné kapitoly z poslední knihy amerického fyzika Davida Bohma „*Implikátní řád a vědomí*“¹. Zářijový mezioborový seminář v hejnické bazilice o „*Hladu, vztahu a blaženství*“ mě inspiroval k novému přemýšlení o narativitě lidského bytí a hledání odpovědi na dávnou otázku, je-li vůbec možné ze svého životního příběhu vystoupit. Jakmile jsem o tom začal více přemýšlet, původní docela přehledně strukturovaný materiál k referátu začal měnit svou podobu a já jsem se náhle ocitl v intelektuálních zmatcích, pochybnostech, doslova uprostřed chaosu. Hledal jsem propojení mezi Bohmem, lidskou psychikou a principem narativity a našel chaos. Biblický chaos na počátku stvoření je nicota „těhotná bytím“, fyzikové by řekli naplněna falešným vakuem. V mém případě se z této „těhotné“ nicoty zrodil následující text, který stojí jednou nohou v chaosu a druhou nohou v explikátním řádu.

Původně jsem před vámi chtěl mluvit o naší bytostné potřebě strukturovat realitu, v níž žijeme (tj. hledat v ní struktury, vzory, hry, příběhy jako řetězce událostí, snad z nutnosti, snad ze strachu z nestrukturovaného bytí či z nemožnosti v takové realitě „bytovat“), o tom, jak tuto strukturaci provádíme a o tom, že jednou z nekonečně mnoha možností strukturace reality je cosi nám dávno a důvěrně známé, a sice vyprávění příběhů.

Chtěl jsem dále pokračovat, že takovým vyprávěním může být třeba psychoterapie (jak jí nazývá Sheldon B. Kopp²), že dokonce řada vědců považuje samotnou vědu za vyprávění příběhů³ a že i naše vlastní myšlení (podle Gregory Batesona⁴) a metaforicky i náš vlastní život lze považovat za příběh, který vyprávíme tím, že jej žijeme.

II. Příběh.

V tomto místě se zastavím a budu chvíli vyprávět o příbězích z pohledu psychologa. Příběh tvoří kontext pro události, z nichž se rodí a jimž dává význam. Náš životní příběh (tj. metaforicky naše žitá zkušenost) je součástí mnoha jiných příběhů, do nichž během našeho života vstupujeme. Ten širší (delší) příběh (např. příběh evoluce mého rodu, evoluce západní kultury, evoluce přírody či vesmíru) vytváří kontext pro náš životní příběh. Výrazem, projevem přítomnosti je aktuální událost (situace); příběh je tvořen řetězcem událostí. Každá

událost povstává z celku všech předchozích událostí, rodí se uvnitř příběhu. V příběhu lze nalézt opakující se vzorce (či chcete-li struktury nebo psychologické hry).

Náš životní příběh tvoříme cestou dialogů. Dialog je prostorem pro emergenci významů. Každý nově vynořený (uvědoměný, vnitřně přijatý – interiorizovaný) význam ovlivňuje celý příběh, tedy celý kontext. Propojenost příběhů znamená neustálé ovlivňování událostmi z jiných příběhů. Nelze vstoupit do jiného příběhu, aniž bychom ho neovlivnili, aniž bychom nepůsobili na jeho význam (např. projevením zájmu o druhého, jehož vrcholem je dávání lásky či na druhém pólu zabítí, znamená vždy změnu toku jeho životního příběhu). Když Wittgenstein říká, že „svět je mým světem“⁵, lze tomu rozumět tak, že svět je součástí mého životního příběhu, v němž má (pro mě) smysl a s koncem mého příběhu (života) zaniká.

Tolik malá zastávka u psychologie příběhu.

III. Implikátní a explikátní řád.

Poté jsem zamýšlel dojít ve svém vyprávění k tom, jak jeden z vědců fyziků (jmenoval se David Bohm) pospojoval příběhy svých předků-vypravěčů (mimo jiné Platóna a Mikoláše Kusánského, aniž si to vůbec uvědomoval) a vypráví svůj příběh o realitě, strukturované *implikátním a explikátním řádem* (což můžeme přeložit jako zavinuté a rozvinuté bytí či jako nezjevná a zjevující se skutečnost)⁶. Zatímco o implikátním (zavinutém) řádu mluví jako o vzduchu, o oceánu energie, v němž neexistuje rozlišování na svět hmotný a nehmotný, fyzický a psychický, na minulost, přítomnost a budoucnost a prostorové uspořádání, řád explikátní (tedy zjevný či zjevující se) popisuje jako oblaka ve vzduchu či vlny na oceánu, vznikající procesem neustálého rozvíjení a znovuzavíjení. Tento proces nazývá „*holomovement*“ (celopohyb). Onen explikátní řád vlastně obýváme, je to řád našeho „domovského bytí“, těles v prostoru, událostí v čase, hmoty a mysli.

V tomto momentě jsem chtěl ukázat, jak onen vypravěč vědy zjistil, že se jeho způsob strukturace reality docela vkusně a přijatelně hodí na popis fyzikálního světa a procesů v kvantové fyzice (kde hovoří o částici jako o rozvíjení sférických vln z celkového prostoru – tedy implikátního řádu – do jednotlivých oblastí řádu explikátního a zavíjení zpět do celku a ukazuje, že princip rozvíjení části z celku krásně ilustruje hologram, jeho oblíbený příklad). Jak David Bohm nahlédl za okraj světa kvantové mechaniky a objevil vhodnost svého popisu i pro procesy lidského vědomí (kde se vlastně každá jednotlivá myšlenka, pocit, představa vynořují z celé naší bytosti, z celku našeho vědomí a zase jej zpětně ovlivňují) a také na konzistentní popis vztahů těla a mysli (což je filozofii a psychologii dlouhodobě pronikající Mind-Body problém), kde fyzické a psychické odlišuje pouze stupněm subtilnosti procesů rozvíjení významu.

Odtud jsem chtěl přeskocit ke tvrzení, že je tento jeho vysvětlující princip (či rozlišení, abych byl přesnější) vhodně použitelný na popis leckterého námi popisovaného aspektu bytí, včetně popisu samotného „vyprávění příběhů“, (jak už jsem zmínil výše), kdy příběh můžeme považovat za entitu implikátního, tedy celostního, nezjevného, zavinutého řádu, zjevující se v tomto případě v jednotlivých událostech – či situacích, chcete-li – řádu zjevného, rozvinutého neboli explikátního. Jejich souvislost je zřejmá právě skrze společný implikátní řád, který je vlastně pozadím – určujícím kontextem. Emergencí události dostane jednak příběh konkrétní, zjevnou podobu a jednak sama událost zpětně ovlivní celý příběh, z něhož vzešla, tedy celý implikátní řád.

Tak bych se vlastně chytřel, leč nezáměrně dostal zpět na začátek svého vyprávění, k naší potřebě strukturovat realitu třeba vyprávěním příběhů atd. Pak bych ještě mohl vyrukovat s principem rekurzivity (patřícím k transcenciálním pojmům, jak je nazývá brněnský psycholog Vladimír Smékal) a uzavřít, že výstup ze systémů strukturace reality pro nás vlastně vůbec není možný, jinými slovy: nelze vystoupit ze svého vlastního životního příběhu.

Až potud by bylo vše jasné, poměrně přehledné, jako v laciném příběhu.

IV. Chaos. Cesta do implikátního řádu.

Když jsme o tom vedli s přáteli dialog, zarazili jsme se v tomto momentě u pochybností: když jsme tak zběhlí ve vytváření struktur, umíme vůbec z našich struktur vytvářet chaos? A co všechno je vytvářením chaosu? A můžeme vůbec v nestrukturované skutečnosti (za což chaos považují) pobývat? Nejsme jen bytosti strukturovaného (podle Bohma explikátního) řádu? Je nám vůbec umožněno nahlédnout, dotknout se implikátního řádu (neboli ocitnout se v nestrukturovaném bytí, v chaotické nicotě)?

Napadlo nás, není-li cestou do implikátního řádu právě vytvoření chaosu ze struktur, v kterých pobýváme. Ztráta struktur vedoucí k chaosu asociuje strach ze smrti a zázrak znovu stvoření, zavnutí a rozvinutí, cykličnost přírodních procesů, bloudění a nalezení nové cesty (a sami byste lehce doplnili další obrazy či metafory). Zkusím tedy tvrdit, že právě v okamžiku ztráty zavedených struktur (podle teorie chaosu tak nezbytném pro vznik nových) – tedy v okamžiku, kdy se ocitáme tak říkajíc „on the edge“ - pobýváme v chaosu, v původním implikátním řádu bytí. Doplním, že nás tento okamžik děsí, ohrožuje, že se mu neustále a opakovaně bráníme (jak velice dobře znají všichni psychoterapeuti), že celý evoluční proces (kosmu, pozemské přírody, lidské kultury i života lidského jedince) je cestou mezi explikátními a implikátními řády a dodám, že právě onen důležitý okamžik rozhraní dvou explikátních řádů, neuchopitelný, protože bez-struktury, je naším výstupem ze systémů strukturace reality a tedy pobýváním v implikátním řádu.

Otázkou zůstává, jhe-li uvědomění takového okamžiku vůbec možné, není-li ono uvědomění už událostí explikátního řádu. Pokud ano, mohl bych na svou původní otázku odpovědět, že ačkoliv můžeme (a podle výše řečeného se tak přirozeně během života děje) vystoupit ze strukturovaného bytí a ocitnout se v nestrukturovatelném, chaotickém implikátním řádu, nevystupujeme tak z hranic svých životních příběhů, nýbrž se pouze setkáváme se všemi ostatními příběhy ve společné nerozdělené celistvosti. Domýšlení toho, co to konkrétně znamená pro náš vlastní životní příběh a poznávání světa, pro možnosti kolektivního sdílení a kontinuálního předávání lidské zkušenosti, nechám raději na vás.

V. Závěr.

Tolik příběh mého referátu. Podotýkám, že žádná z právě vyslovených myšlenek není má vlastní, všechny už dávno existují v implikátním řádu našeho kolektivního vědomí i nevědomí. Já jsem pouze chytal, sbíral a spojoval ty, které se zjevily v mém vlastním životním příběhu.

Chce se mi na závěr říci, že mě samotného z tohoto vyprávění, jenž se pohybuje nad propastmi chaosu, docela jímá strach. Možná strach z hloubky, prázdnoty, ze ztráty a bloudění či dokonce z děsivého konce v samotě neporozumění okolnímu světu nebo opuštěnosti jinými lidskými bytostmi, které mi nerozumí, jak to znají těžce duševně nemocní lidé. Friedrich Nietzsche vyslovil varující myšlenku: Kdo není orel, nechť nehnízdí nad propastmi. A tak v rámci duševní hygieny téma svého referátu urychleně opouštím a vám děkuji, že jste mě v těchto pro mě poměrně neznámých končinách bytí trpělivě doprovázeli

V Liberci, 18. září 1996

Použité prameny:

¹Bohm,D., Hiley,B.J.: The Undivided Universe: An Ontological Interpretation of Quantum Theory. Routledge, London, New York 1993. (kap. 15.12 – The implicate order and consciousness, str. 381-388).

²**Kopp,S.B.:** Psychoterapie jako vyprávění příběhů. *Konfrontace*, č. 7, 1992, str. 16-19. Překl. Z.Vybíral.

³**Stainton-Rogers,W.:** Science as „telling stories“. Referát prezentovaný na EAESP Small Group Meeting on Narrative Psychology, Budapest 1995.

⁴**Bateson,G.:** Mind and Nature: A Necessary Unity. Dutton, New York 1979.

⁵**Wittgenstein,L.:** Tractatus logico-philosophicus. Svoboda-Libertas, Praha 1993.

⁶např. **Bohm,D.:** Rozvíjení významu. Víkendový dialog s Davidem Bohmem. Unitaria, Praha 1992. Překl. J.Fiala.

Bohm.D., Weberová,R.: Svinutý a rozvinutý řád: dva aspekty vesmíru. Rozhovor. *Prostor*, VII, č. 30, 1994, str. 141-153. Překl. R.Chlup.

*Tento referát zazněl jako vyžádaný příspěvek na interdisciplinárním semináři „**Motivy kosmologických mýtů, hypotéz a teorií**“, který probíhal 17.-18.září 1996 v prostorách katedry filozofie Technické Univerzity Liberec. Ukazuje pohled psychologa na propojení filozofie a fyziky. Je doplněním tvrzení Humberta Maturany („není možná instruktivní interakce“): instruktivní interakce je možná jenom v implikátním řádu.*

Zbyšek Mohaupt